

Ključne poruke¹

- **Velikoj većini radno sposobnih Roma nedostaje dovoljno obrazovanje da bi uspešno učestvovali na tržištu rada.**
- **To ima za posledicu da evropske zemlje na godišnjem nivou gube stotine miliona evra u produktivnosti i fiskalnim doprinosima svojim vladama.**
- **Niža granica procene gubitaka na godišnjem nivou u produktivnosti** kreće se u rasponu od 231 miliona evra u Srbiji, 367 miliona evra u Republici Češkoj, 526 miliona evra u Bugarskoj do 887 miliona evra u Rumuniji.
- **Niža granica fiskalnih gubitaka na godišnjem nivou** kreće se u rasponu od 58 miliona evra u Srbiji, 202 miliona evra u Rumuniji, 233 miliona evra u Republici Češkoj do 350 miliona evra u Bugarskoj.
- Prema drugim procenama o romskoj populaciji (UNDP, 2006), ekonomski gubici kombinovano za sve četiri zemlje iznose čak 5,7 milijardi evra godišnje, dok fiskalni gubici iznose 2 milijarde evra godišnje.
- **U susret rastu inkluzije (uključenosti): Premošćavanje nesklada u obrazovanju predstavlja i ekonomski mudar izbor.**
- Obrazovaniji Romi mogu očekivati i mnogo veće zarade. U poređenju sa Romima koji imaju osnovnu školu, Romi koji završe srednju školu mogu da očekuju zaradu veću za 83% u Bugarskoj, 110% veću u Republici Češkoj, 144% veću u Rumuniji i 52% veću u Srbiji.
- Godišnji fiskalni dobici od premošćavanja nesklada u zapošljavanju mnogo su veći od ukupnog troška ulaganja u javno obrazovanje sveukupne romske dece; 7,7 puta veći u Bugarskoj, 7,4 puta veći u Republici Češkoj, 2,4 puta veći u Rumuniji i 3,3 puta veći u Srbiji.
- Udeo Roma u radno sposobnom stanovništvu povećavaće se zato što većinsko stanovništvo u Istočnoj i Centralnoj Evropi naglo stari. Jednako učešće Roma u radu bitno je da bi se izašlo na kraj s troškovima koji rastu na nacionalnom nivou a odnose se na penzije, zdravstvo i druge troškove vezano za starenje.

Uvod

Ovaj prikaz predstavlja sažetak početnih nalaza studije i dijaloga Svetske banke koji su u toku a odnose se na ekonomske troškove ekskluzije (isključenja) Roma².

Romi su možda najveća transnacionalna manjina u Evropi. Oni takođe spadaju među najsiromašnije zajednice u Evropi, jer su često isključeni iz formalnog tržišta rada. Ovaj prikaz je usredsređen na ekonomske i fiskalne troškove ekskluzije Roma u četiri zemlje Centralne i Istočne Evrope: Bugarska, Republika Češka, Rumunija i Srbija. Ekonomski troškovi nastaju zbog male zaposlenosti Roma i zbog niskih zarada onih koji rade. Fiskalni troškovi nastaju zato što se mala zaposlenost i niska primanja pretoče u znatno niže poreske prihode i veće neto rashode socijalnog osiguranja. Da bi se procenio opseg ekonomskih i fiskalnih troškova, korišćeni su detaljni podaci iz reprezentativnih pregleda na nacionalnom nivou, kao i zvanične procene o romskoj populaciji iz nacionalnih popisa stanovništva.³

Prema podacima iz nacionalnih popisa stanovništva, u Bugarskoj živi 370.000 Roma, u Rumuniji 535.000, a u Srbiji 108.000⁴. U Republici Češkoj je uzorak Roma u identifikovanim marginalnim zajednicama prikazao brojku romskog stanovništva od 70.000. Prema drugim proračunima, broj Roma koji žive u ovim zemljama je dva do četiri puta veći⁵. Oslanjajući se na mnogo nižu zvaničnu procenu ove populacije, ekonomski i fiskalni gubici prikazani u ovom tekstu na nižoj su granici sveukupnih gubitaka.

Izazovi koje predstavljaju ekonomski i fiskalni troškovi ekskluzije Roma naročito su snažni s aspekta stanovništva koje se smanjuje i sve brže stari. Očekuje se da će se u periodu između 2000. i 2025. nacionalno stanovništvo četiri zemlje obuhvaćene ovom studijom smanjiti čak za 18% u Bugarskoj, 5% u Republici Češkoj, 10% u Rumuniji i 3% u Srbiji⁶. U tim zemljama

² Analizu Republike Češke uradili Christian Bodewig (Svetska banka) i Eva Hromádková (CERGE-EI); analizu Bugarske, Rumunije i Srbije uradili Joost de Laat (Svetska banka) i Federico Torrachi (University College Utrecht).

³ Podaci pregleda i precizni proračuni opisani su u detaljnim izveštajima o svakoj zemlji koji su dostupni na www.worldbank.org/roma

⁴ OSI (2006), Monitoring obrazovanja Roma

⁵ UNDP (2006), U opasnosti: Romi i raseljena lica u Jugoistočnoj Evropi

⁶ Svetska banka (2007), Od crvenog do sivog; „Treća tranzicija“ stanovništva koje stari u Istočnoj Evropi i bivšem Sovjetskom Savezu.

¹ Za informacije ili komentare u vezi sa ovim prikazom, molimo da se obratite Joost de Laat-u, ekonomisti, Odeljenje za razvoj ljudskih resursa, za Evropu i Centralnu Aziju, Svetska banka: jdelaat@worldbank.org.

će takođe doći do značajnog povećanja u proporciji starijih osoba (od 65 i više godina).

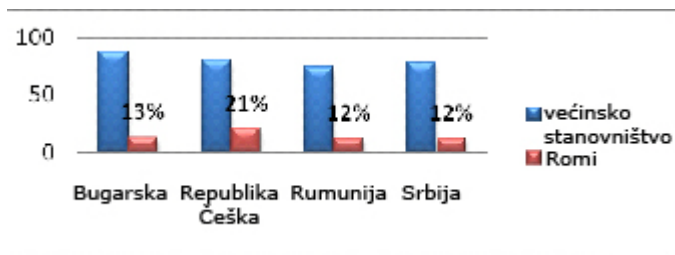
Ovi faktori postavljaju dodatne zahteve radno sposobnoj populaciji (15-64 godine) koja se sve više smanjuje, a koja mora da se izbori sa većim fiskalnim teretom dok rashodi, na primer, na penzije i zdravstvo rastu. To se može postići samo sa radno sposobnim stanovništvom u kome sve zajednice u potpunosti učestvuju na tržištu rada. Romsko stanovništvo već predstavlja priličan udeo u radno sposobnom stanovništvu u mnogim evropskim zemljama, uključujući i četiri zemlje iz ove studije. Taj udeo će se dalje povećavati zbog relativno mlađeg profila godina romske zajednice. S obzirom na to, značajno povećanje učešća i produktivnosti Roma predstavlja ekonomsku nužnost za svakoga.

Ekskluzija Roma sa tržišta rada

Radno sposobnim Romima nedostaje dovoljan ljudski kapital

Neće se postići puno ekonomsko učešće ukoliko se zadrži sadašnji status quo. Pored prepreka kao što je diskriminacija na tržištu rada, velikoj većini radno sposobnih Roma u svakoj od ove četiri zemlje nedostaje ljudski kapital potreban za efikasno učešće na tržištu rada.

Grafikon 1. Proporcija (%) radno sposobnog stanovništva koje ima barem delimično srednje obrazovanje ili nešto više

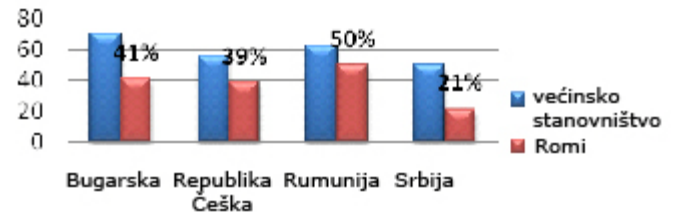
Ovo se drastično vidi na Grafikonu 1, koji prikazuje srazmeru radno sposobnih Roma koji imaju barem delimično srednje obrazovanje ili nešto više. Samo 1 od 5 radno sposobnih Roma u Republici Češkoj, i tek 1 od 8 u Bugarskoj, Rumuniji i Srbiji imaju ovaj potrebni nivo obrazovanja. Radno sposobni pripadnici većinskih populacija u ovim zemljama najverovatnije će 4 do 6 puta više imati te obrazovne kvalifikacije.

Nesklad u zapošljavanju Roma

Nije iznenađujuće što se ta niska obrazovna dostignuća ogledaju u niskim stopama zaposlenosti; u Rumuniji zaista radi samo 1 od 2 radno sposobnih Roma, a još manje ih radi u Bugarskoj i u Republici Češkoj, dok u Srbiji radi tek 1 od 5 Roma. U odnosu na većinsko

stanovništvo – sa stopama zaposlenosti od oko 60% u proseku - nesklad u zapošljavanju je najmanji u Rumuniji (13 odsto), sledi je Republika Češka (17 odsto), dok je nesklad u zapošljavanju u Bugarskoj i Srbiji najveći (29 odsto).

Grafikon 2. Stopa zaposlenosti (%): Proporcija radno sposobnih pojedinaca koji imaju zaposlenje

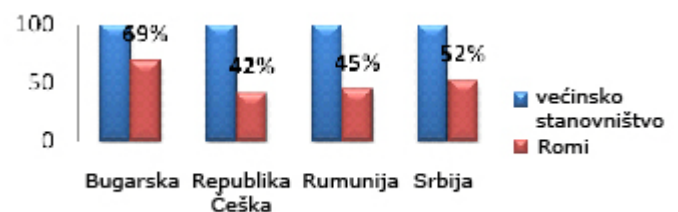

* Stopa zaposlenosti izračunata je za pojedince uzrasta 15 godina i više.

Nesklad u zaradama Roma

Niski nivo obrazovanja takođe se ogleda u mnogo nižim zaradama.

Grafikon 3. Relativni mesečni neto prihod zaposlenih

Grafikon 3 prikazuje prosečni mesečni neto dohodak koji zarađuju zaposleni Romi, u poređenju sa zaradama većinskog stanovništva. Zaposleni Romi zarađuju 31% manje u Bugarskoj, 48% manje u Srbiji, 55% manje u Rumuniji i 58% manje u Republici Češkoj.

Ekonomska cena ekskluzije Roma

Izračunavanje ekonomske cene ekskluzije Roma

Kombinacija niskog nivoa zapošljavanja i niskih plata onih koji su zaposleni biva pretočena u gubitke produktivnosti u celokupnoj privredi, koji iznose stotine miliona evra svake godine.

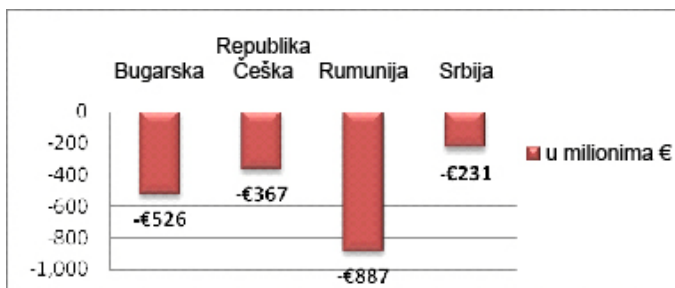
Da bismo procenili ekonomsku cenu isključenja sa tržišta rada, moramo identifikovati šta prosečno radno sposobno romsko i prosečno radno sposobno neromsko stanovništvo može očekivati da zaradi, u smislu (1) verovatnoće zaposlenja i (2) prosečne plate uslovljene zaposlenjem. Razlika između očekivane prosečne zarade romskog i neromskog stanovništva predstavlja prosečni nesklad po radno sposobnom pojedincu. Da bismo izračunali celokupni gubitak u ekonomskoj proizvodnji, moramo uključiti i procenu gubitka u profitu po radno

sposobnom pojedincu koji vlasnici kapitala doživljavaju kao rezultat smanjenja radnog učinka.¹ Koristeći podatke o odnosu između prihoda radne snage (OECD, 2008), možemo izračunati ukupan gubitak u produktivnosti po radno sposobnom Romu. Da bi se procenio celokupan gubitak u produktivnosti za ekonomiju u celini, dovoljno je uzeti u obzir broj radno sposobnih romskih pojedinaca u svakoj zemlji. Najzad, nizak nivo zaposlenosti i mala produktivnost onih koji su zaposleni bivaju takođe pretočeni u fizičke gubitke, u smislu manjih poreskih primanja i većih neto rashoda vlade za socijalna davanja. Ove fiskalne gubitke možemo izračunati ako koristimo podatke iz pregleda domaćinstava.

Gubici produktivnosti zbog ekskluzije Roma

Grafikon 4 prikazuje procene godišnjih troškova produktivnosti u ove četiri zemlje.

Grafikon 4. Ekonomska cena ekskluzije Roma: Godišnji troškovi produktivnosti

^a Ovi troškovi su na nižoj granici, a zasnovani su na zvaničnim procenama o stanovništvu. Ako ostali koriste više procene, troškovi su dva do četiri puta veći.

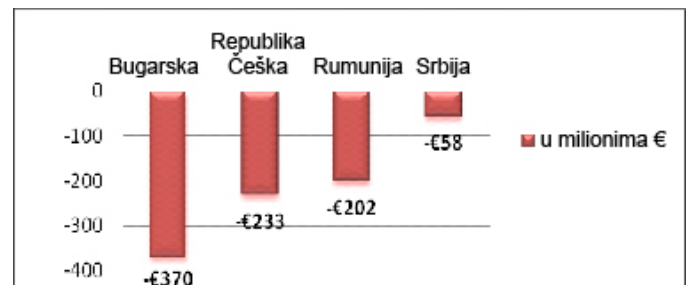
Godišnji ekonomski troškovi kreću se od 231 miliona evra u Srbiji, 367 miliona evra u Češkoj Republici, 526 miliona evra u Bugarskoj do 887 miliona evra u Rumuniji.

Ovi troškovi su na *nižoj* granici, dobijenoj na osnovu zvaničnih procena o stanovništvu. Ukoliko se koriste procene o većem broju stanovnika, koje su napravili drugi, kombinovani ekonomski gubici iznose čak 5,7 milijardi evra. Takođe, ti troškovi će vremenom rasti, jer je romska populacija mlađa, sa većim porodicama nego većinsko stanovništvo. Nije iznenađujuće što Rumunija ima najveći gubitak u produktivnosti kako zbog svoje velike romske populacije tako i zbog velikog nesklada u produktivnosti između Roma i većinskih Rumuna. U srazmeri sa BDP-om (i zavisno od veličine procene populacije) ovi ekonomski gubici odgovaraju: između 1,8-3,7% za Bugarsku, 0,29-0,58% za Republiku Češku, 0,63-2,13% za Rumuniju i 0,78-3,25% za Srbiju.

Fiskalni troškovi ekskluzije Roma

S obzirom na njihovu nisku stopu zaposlenosti i na nivo zarada, radno sposobni Romi plaćaju manje poreza i doprinosa za socijalno osiguranje i verovatnije je da su korisnici, na primer, programa koji garantuju minimalni dohodak, a koji su osmišljeni radi pružanja podrške najsiromašnijim građanima, da bi ovi mogli zadovoljiti svoje osnovne potrebe.

Grafikon 5. Ekonomska cena ekskluzije Roma: Godišnji fiskalni troškovi^a

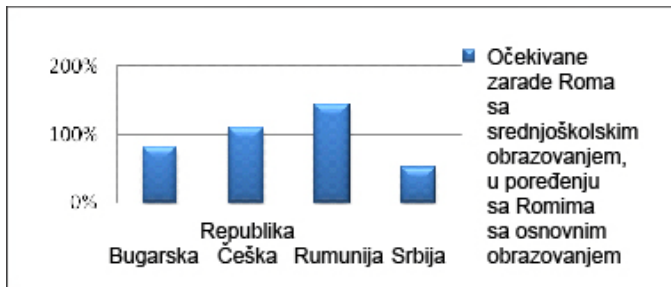
^a Ovi troškovi su na nižoj granici, a zasnovani su na zvaničnim procenama o stanovništvu. Ako ostali koriste više procene, troškovi su dva do četiri puta veći.

Grafikon 5 prikazuje da su nacionalne vlade u ove četiri zemlje izložene fiskalnim gubicima koji se mere stotinama miliona evra godišnje, što je posledica manjih poreskih primanja i većih rashoda na socijalnu zaštitu. Godišnji fiskalni gubici u Srbiji iznose 58 miliona evra, u Rumuniji 202 miliona evra, u Republici Češkoj 233 miliona evra, a u Bugarskoj 370 miliona evra. Ovo su takođe procene niže granice, koje su donete na osnovu zvaničnih procena stanovništva. Ako se koriste procene da je broj romske populacije veći, kombinovani fiskalni gubici iznose 2 milijarde evra godišnje. Razlika između Rumunije i Bugarske ogleda se delimično u činjenici da je razlika u neto primanjima socijalne pomoći između radno sposobnih Roma i radno sposobnog većinskog stanovništva manja u Rumuniji.

U susret rastu inkluzije (uključenosti): Napraviti ekonomski mudar izbor

Da bi se ovi ekonomski i fiskalni gubici pretvorili u dobitke koji će romske porodice izvući iz siromaštva i koji će moći da podrže sisteme socijalnog osiguranja populacije koja je u ovim zemljama sve starija, ulaganje u inkluzivno i kvalitetno obrazovanje nije samo najbolji socijalni izbor nego i ekonomski mudar izbor. Kao prvo, među Romima ima dosta onih koji su se vratili obrazovanju.

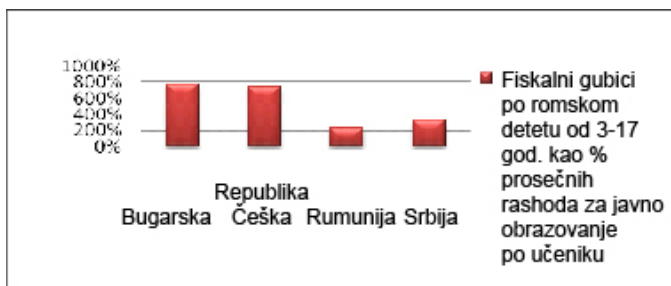
Grafikon 6. Očekivane zarade radno sposobnih Roma sa srednjoškolskim obrazovanjem u odnosu na Rome sa osnovnim obrazovanjem

Zaista, Grafikon 6 pokazuje da su prosečne zarade Roma koji su završili srednju školu mnogo veće od prosečnih zarada Roma koji su završili osnovnu školu: 83% veće u Bugarskoj, 110% veće u Republici Češkoj, 144% veće u Rumuniji i 52% veće u Srbiji.⁷

Zatim, godišnji fiskalni dobitci od premošćavanja nesklada u zapošljavanju mnogo su veći od ukupnog troška ulaganja u javno obrazovanje sveukupne romske dece.

Grafikon 7. Poređenje fiskalnih gubitaka sa rashodima za javno obrazovanje

* Procena „Rashoda za javno obrazovanje po učeniku (% BNP po glavi stanovnika) na svim nivoima“ nije bila dostupna za Srbiju. Umesto toga, na tabeli je pretpostavka preseka za ostale tri zemlje, ili 21% BNP po glavi stanovnika.

Grafikon 7 pokazuje da, ukoliko bi vlade investirale sve fiskalne dobitke od jednakih mogućnosti na tržištu rada u javno obrazovanje svakog romskog deteta uzrasta 3-17 godina, na svako od ove romske dece bi potrošile između dva i po i osam puta sumu koju trenutno troši na javno obrazovanje po prosečnom učeniku u svojoj zemlji. Drugim rečima, potencijalni dobitci od inkluzije u velikoj meri prevazilaze neophodne troškove ulaganja, čak i ako su veći od onih koji se trenutno izdvajaju po učeniku.ⁱⁱ

Zaključak

Ovaj prikaz pokazuje da se veoma nizak nivo obrazovanja među radno sposobnim Romima pretvara u isključenost sa tržišta rada i docnije ekonomske i fiskalne gubitke; kombinovano za ove četiri zemlje, ti ekonomski gubici iznose više od 2 milijarde evra, prema zvaničnim procenama o romskoj populaciji – pa čak i 5,7 milijardi evra, ukoliko se koriste procene ostalih o većem broju romske populacije. Fiskalni gubici kojima su izložene ove četiri vlade, što je posledica ekskluzije Roma sa tržišta rada, iznosi skoro 900 miliona evra – čak i 2 milijarde evra – svake godine. Ovi gubici bi se mogli izbeći kad bi radno sposobni Romi imali bolje i duže obrazovanje; čak i danas, kad se mnogi Romi još uvek susreću sa diskriminacijom na tržištu rada, oni Romi koji imaju srednjoškolsko obrazovanje mogu očekivati da u ove četiri zemlje zarađuju između 52% i 144% više nego Romi sa osnovnom školom.

Da bi se dostigao viši nivo ljudskog kapitala, potrebna su znatno veća ulaganja u inkluzivno i kvalitetno obrazovanje romske dece, uključujući obrazovanje u ranom detinjstvu, kao i doživotne mogućnosti učenja za odrasle Rome. Srećom, troškovi ovog ulaganja mnogo su manji od prihoda koje on donosi vladi. Pridodate tome činjenicu da će demografski mlađa romska populacija preuzimati sve veći udeo u radno sposobnom stanovništvu, a koja će zauzvrat morati da se izbori sa ekonomskim izazovima stanovništva koje sve brže stari, i brzo će vam postati jasno da je socijalni i ekonomski argument protiv nečinjenja suviše jak da bi se zanemario.

ⁱ Učešće radnog učinka u prihodu izračunava se kao c odnos između ukupnih troškova rada i stvarne proizvodnje, dok ono prvo predstavlja sumu svih bruto plata u privredi. Tako se

ukupna proizvodnja izračunava kao $\frac{\text{bruto plata}}{c}$

ⁱⁱ Na primer, za sve pripadnike etničkih grupa, Bugarska troši po učeniku, na svim obrazovnim nivoima, iznos jednak 23% od bugarskog BNP po glavi stanovnika (Svetska banka, 2006), ili otprilike 861 evro po učeniku. Procena broja romske dece uzrasta od 3-17 godina – prema ukupnoj proceni da broj romske populacije iznosi 370.000 lica – je 55.500 dece. Zbog toga, s obzirom na godišnje fiskalne gubitke od 370 miliona evra, fiskalni gubitak po romskom detetu u ovoj kategoriji godina, jednak je sumi od 6.667 evra, što je 7,74 puta više od 861 evra koliko po učeniku iznosi trošak za javno obrazovanje.

⁷ Uzete u obzir i razlike u verovatnoći zapošljavanja i razlike u zaradama uslovljenim zaposlenošću.